

A természetes nem (sexus) jelölése a Grimm-mesék finn fordításaiban II.

PUKÁNSZKY Alexandra

Debreceni Egyetem, Nyelvtudományok Doktori Iskola
alexandra.pukanszky@gmail.com

A világ nyelveinek egy része ismeri a grammatikai nemeket, más részük nem. Az előbbi csoportba tartoznak például az indoeurópai nyelvek, utóbbiba az uráli és az altaji nyelvcsalád tagjai. A nyelvtani nemeket nem ismerő nyelvek a természetes nemet lexikai eszközök segítségével fejezik ki, ezek összetételei elő- és utótagok, illetve szuffixumok lehetnek.

Egy korábbi írásomban (Pukánszky 2022) azt vizsgáltam, hogy a grammatikai nemet ismerő német nyelv nemekre utaló lexikai egységeit hogyan fordították a nemeket nem ismerő finnre. Jelen tanulmányomban az ott szinte csak felsorolásszerűen közreadott adatok mélyebb elemzésére vállalkozom.

A német–finn kontrasztív vizsgálatokhoz a Grimm-meséket választottam. A mesék egyrészt sok nemre utaló szót tartalmaznak (a királyfítól és a királykisasszonytól a gonosz boszorkányig), másrészt ezek rugalmas, könnyebben változó korpuszok, amelyek érzékenyebben reagálnak a társadalom átalakulását tükröző köznyelv változásaira is. (A konzervatívabb, nehezebben változó szövegek vizsgálatára ld. a finn bibliafordítások grammatikai neveivel foglalkozó írásomat: Baksa 2019.)

Az európai értelmiség a 18. század végén, a 19. század elején kezdett el érdeklődni a népköltészet iránt. Ez elsőként többnyire népdalokat jelentett, ezután fordultak a kötetlen elbeszélések felé, de ezek gyűjtése – korábbi tapasztalatok hiányában – számos nehézséget hordozott magában. A mesék gyűjtésének és kiadásának modellje a Grimm testvéreknek köszönhető, a mesegyűjtés mind német, mind nem német nyelvterületen az ő munkájuk nyomán indult meg. Jacob és Wilhelm Grimm 1806-ban kezdtek el meséket gyűjteni, az első mesekötet 1812-ben jelent meg. 1857-ig folyamatosan bővült a mesék száma, ugyanakkor ezeknek csak egy része tekinthető valódi mesének

(Lüthi 1968: 48; idézi Nagy 2015: 34). A külön gyermekek számára készült „kis kötet” elsőként 1825-ben jelent meg (Nagy 2015: 15–35). A kutatásomhoz a *Kinder- und Hausmärchen* 1850-ben megjelent első, és 1857-ben kiadott második kötetét használtam.

A finn fordítások közül az 1946-ban megjelent, Kaarlo Merikoski fordította *Grimmin kauneimmat sadut* [A legszebb Grimm-mesék] és az 1999-ben megjelent, Raija Jänicke és Oili Suominen által fordított *Grimmin sadut* [Grimm mesék] szókészletét vizsgáltam. Azokat a meséket vontam be a vizsgálatomba (összesen huszonkettőt), amelyek mindkét fordításban szerepeltek, ezáltal lehetőségem nyílt összevető vizsgálatokra is. A magyar megfelelőket Benedek Elek 1904-es fordítása, a *Grimm testvérek összegyűjtött meséi* alapján közöltem. Egyes esetekben nem szerepel a magyar megfelelő, ennek oka, hogy a magyar fordítás nem tartalmazta az adott szót (vagy akár teljes mondatot). Ilyenkor a szó szerinti magyar fordítást szögletes zárójelben adom meg.

A két finn fordítás között elegendő idő telt el ahhoz, hogy a társadalmi változások kellőképpen tükröződjenek bennük. A 20. század legfontosabb változásai elsősorban a nők helyzetét érintik, a nemek közötti egyenlőség irányába történő elmozdulás, a nemi szerepek átalakulásai tartoznak ide. Ezeknek a változásoknak az alapját a születésszabályozási módszerek elterjedése, a jóléti állam fejlődése és a kétkeresős családmodell kialakulása jelentette (Rosta – Ádám 2014: 25–37, Tomka 2009: 79, 86–87). Természetesen, mint minden fordítás esetében, itt is fontos a fordító személyének a hatása, meghatározó lehet a fordító neme és esetleges genderérzékenysége is (Huszár – Kegyes 2014: 180–191).

Nemekre utaló szavak és típusaik a Grimm-mesékben

A mesékből összegyűjtött szavak három nagyobb csoportba sorolhatók: az első a nemsemlegessé váló szavak csoportja, ezeknél a nemekre utaló elem jellemzően eltűnik, megváltozik a szóhasználat. Ezen belül két alcsoport különíthető el, a férfira és a gyerekekre vagy utódokra vonatkozó szavak. A második csoportba azok a szavak kerültek, ahol ennek az ellenkezője történik: a nemsemleges szavak nemspecifikussá válnak, ezen belül megkülönböztethető a férfira utaló és a nőre utaló szavak alcsoportja. A harmadik csoportba azok a szavak tartoznak, ahol a nemre való utalás nem változott, azonban a szóhasználat igen, mivel ezek a változtatások is informatívak a nemekre utaló szóhasználat vizsgálatakor. Összefoglalva az így létrejött csoportokat: a) nemsemlegessé váló szavak: férfira utaló szavak; utódok megnevezései; b) nemspecifikussá váló szavak: férfira/nőre utaló szavak; c) a szóhasználat változásai a nem változása nélkül: férfira/nőre utaló szavak.

1. A nemsemlegessé váló szavak

1.1. Férfira utaló elemek. Elsőként a nemsemlegessé vált szavak azon csoportját mutatom be, ahol a férfiakra utaló elemek eltűntek. Az ide tartozó, *-mies* 'férfi' vagy *-herra* 'úr' utótagú szavak visszaszorulása sok helyen megfigyelhető (ld. Engelberg 2018, Maticsák 2001, Niemikorpi 1998, Pukánszky 2021), ez egybeesik a bibliafordításokban azonosított tendenciával (Baksa 2019).

1.1.1. *matkamies* – *kulkijaparka*

- ...*der arme Wanderer sich in unser Bett legen und ausruhen kann.* // ...*ja niin matkamies oikaisi väsyneet jäsenensä vuoteeseen* (1946). // ...*jotta kulkijaparka voi levätä vuoteessamme* (1999). '...az ágyat pedig átengedjük a **vándornak**.' (A szegény és a gazdag ember)

'Vándor' jelentésben az 1946-os fordítás a *matkamies* (szó szerint: 'út + férfi') szót használja, ez főként az irodalmi nyelvben használatos (PS 2: 181). A későbbi, 1999-es fordításban azonban már a nemsemleges *kulkijaparka* 'utazó + szegény, nyomorult' szerepel (PS 2: 423), ennek oka az eredeti szöveghez való ragaszkodás lehet (vö. ném. *arm* 'szegény'). Az 1946-os fordítás ezt a szót nem tartalmazza.

1.1.2. *pikkumies* – *kääpiö*

- *Als es ganz dunkel geworden war, kamen die Herren von dem Häuslein, das waren die sieben Zwerge.* // *Kun jo oli tullut melkein pimeä, pikkumiehet saapuivat kotiin* (1946). // *Iltapimeässä palasivat kotiin mökin isännät, seitsemän kääpiötä* (1999). 'Már sötét este volt, mikor hazajöttek a házikó gazdái: hét **törpe** volt.' (Hófehérke)
- *Morgens gingen sie in die Berge.* // *Aamuisin pikkumiehet lähtivät töihinsä* (1946). // *Aamuisin kääpiöt lähtivät vuorille...* (1999) // 'A **törpék** reggel mentek, este jöttek.' (Hófehérke)

A korábbi fordítás 'törpe' jelentésben mind a *kääpiö*, mind a *pikkumies* szót használja, utóbbi azonban az 1999-es fordításban már egyáltalán nem szerepel. A *pikkumies* 'kicsi + férfi' a *pikkupoika* 'kicsi + fiú' szinonimájaként, 'kisfiú, kisember' jelentésben ma is használatos, az előtag eredetileg a *pieni* 'kicsi' kicsinyítő képzős alakja volt. A *kääpiö* 'törpe' szót mind mesebeli alakokra, mind kisméretű emberekre használják, így jobban megfelel az eredeti *Zwerg* jelentésének (PS 1: 642; 2: 472).

1.1.3. *sotamies – sotilas*

- ...*da waren so viele Soldaten*. // *Portilla seisoivat sotamiehet vahdissa* (1946). // ...*joka puolella oli sotilaita* (1999). '...a palota előtt strázsák állottak.' (A halász és a felesége)
- *Vor der Tür marschierten die Soldaten*. // *Pihalla sotamiehet marssivat* (1946). // *Oven edessä marssivat sotilaat* (1999). [Az ajtó előtt katonák masíroztak.] (A halász és a felesége)

A *sotamies* 'katona' ('háború + férfi') szót a nemsemleges, *-las/-läs* képzős lexéma váltotta fel (PS 3: 130, 132). Ez a képző ritka, emberi cselekvések végrehajtóját fejezi ki (pl. *oppi-* 'tanul' > *oppilas* 'tanuló', *lähetä-* 'küld' > *lähettiläs* 'követ'). Ugyanez a változtatás a bibliafordításokban is felfedezhető: az 1992-es fordításban *sotilas*, a korábbiakban *sotamies* szerepel (Baksa 2019: 9).

1.1.4. *raatiherra – neuvonantaja*

- *Da ließ der König zwölf Ratsherren rufen*. // *Kuningas antoi kutsua kaksitoista raatiherraa* (1946). // *Sitten kuningas kutsutti koolle kaksitoista neuvonantajaansa* (1999). 'A király tizenkét tanácsost hívatott.' (A két testvér)

Az 1946-os fordításban a 'tanácsos' a *raatiherra* szóval került jelölésre, ez az alak ma már nem használatos. A *raati* 'tanács, bizottság' skandináv eredetű (vö. kései ósk. *radh*), ma már önmagában ritkán él, de megvan a *raatihuone* 'városháza, tanácsház' és a *raatilainen* 'tanácsstag' szavakban (PS 2: 597). A későbbi fordítás már a *neuvonantaja* 'tanács-GEN + adó' szót használja (PS 2: 290). Ez a változtatás azért különösen érdekes, mert az esetek többségében az 1999-es fordítás ragaszkodik jobban az eredeti szöveghez, itt azonban az 1946-os szóhasználata felel meg jobban a német eredetinek (*der Ratsherr* 'tanács-GEN + úr' ~ *raatiherra* 'tanács + úr').

1.1.5. *maaherra – käskynhaltija*

- ...*ernannte ihn zu seinem Statthalter im ganzen Reich*. // ...*kuningas nimitti hänet koko valtakunnan maaherraksi* (1946). // ...*ja nimitti hänet koko valtakuntansa käskynhaltijaksi* (1999). '...megtette a vejét helytartójának mind az egész birodalomban.' (A két testvér)

A *maaherra* ('föld + úr') 'kormányzó, helytartó' jelentésű szó archaikus alak (PS 2: 141). Az 1999-es fordításban a *käskynhaltija* 'helytartó, előljáró' (szó szerint: 'parancs-Gen + birtokos') váltja fel (PS 1: 634). Ez a lexéma elsősorban történelmi szövegekben használatos. A *haltija* a *hallita* 'uralko-

dik, kormányoz' ige *-ja/-jä* képzővel ellátott alakja (SSA 1: 133). Ugyanez a változtatás megtalálható a bibliafordításokban is: az 1938-as fordításig a *maaherra* vagy *maanberra* ('föld-Gen + úr') szavak szerepelnek, míg az 1999-es verzió már szintén a *käskynhaltija* szót használja (Baksa 2019: 8).

1.1.6. *ratsumies* – *husaari*

- *Da kam plötzlich ein trunkener Husar dahergejagt, und ritt geradezu in die Töpfe hinein. // ...kun juopunut ratsumies ratsasti suoraan hänen varastonsa keskelle* (1946). // *...äkkiä tuli juopunut husaari hevosellaan ja ratsasti suolaan saviastioiden keskelle* (1999). 'Arra vágat egy részeg huszár, egyenest az edények közé rúgta.' (Rigócsőr király)
- *...und der Husar [...], bin ich auch gewesen. // Minä olin myöskin ratsumies* (1946). // *Minä olin myös se husaari* (1999). '...én voltam a huszár is.' (Rigócsőr király)

Az 1946-os fordításban a *ratsumies* 'ló + férfi = lovas' szerepel, míg az 1999-esben a *husaari* 'huszár'. Habár ez utóbbi leginkább történelmi szövegekben fordul elő (a második világháború előtt a könnyűlovas katonákra utalt, a 15. század előtt pedig lóháton közlekedő banditát jelentett), az eredeti szöveghez jobban illeszkedik, mivel az is a *der Husar* szót használja. Mindkét szó a szerb-horvát *husar*, *gusar*, *kursar* 'útonálló' szóra vezethető vissza, magyar közvetítéssel került a németbe, onnan a svéd révén a finnbe (PS 1: 242; 2: 622; SSA 1: 193).

1.2. Gyerekekre vagy utódokra utaló szavak

1.2.1. *-poika* – Ø

- *Ich sehe nach meinem weißen Kätzchen. // Katselen pientä valkeata kissanpoikaani* (1946). // *Minä katson valkoista kissaani* (1999). 'Ott ül a macskánk a ház fedelén.' (Jancsika és Juliska)
- *Das ist dein Kätzchen nicht. // Ei se sinun kissanpoikasi ole* (1946). // *Ei se ole sinun kissasi* (1999). 'Nem a macska ül ott.' (Jancsika és Juliska)
- *Hänsel aber hatte nicht nach dem Kätzchen gesehen. // Ei Hannu kissanpoikaa katsellutkaan* (1946). // *Mutta eihän Hannu kissaansa vilkuillut* (1999). [De H. nem nézett a macskára.] (Jancsika és Juliska)
- *Ihr Lorche! // Te letukat ja sammakonpojat!* (1946). // *Vietävän sammakot!* (1999). [Ti békák!] (Hófehérke és Rózsapiroska)

Az utódok megnevezése esetén szembetűnő a *poika* 'fia, fiú' szó utótagként való használatának csökkenése. Ennek egyik módja az utótag elhagyása: *kissanpoika* > *kissa*, *sammakonpoika* > *sammakko*.

1.2.2. poika – pentu/penikka

- *Er brachte auch zwei Fuchslein.* // ...ja kettu toi kaksi **poikaansa** (1946). // *Se toikin kaksi ketunpenikkaa* (1999). 'És már hozta is a két **rókafit**.' (A két testvér)
- *Die zwei jungen Wölfe taten die Jäger zu den anderen Tieren.* // *Metsästäjät säästivät sudenpojat ja ne liittyivät heitä seuraaviin eläimiin* (1946). // *Sudenpennut joutuivat toisten eläinten seuraan* (1999). 'Azt a két **farkaskölyköt** is odacsapták a többi állat mellé.' (A két testvér)
- *Die zwei jungen Bären wurden zu den andern gesellt.* // *Karhunpojatkin säästettiin, ja ne liittyivät muiden eläinten joukkoon* (1946). // *Karhunpennut pantiin toisten seuraan* (1999). 'A két **bocsot** a többi állat mellé adták pajtásul.' (A két testvér)

A *-poika* kiváltásának másik lehetősége a *pentu* vagy *penikka* '(állat)kölyök' szavak használata a későbbi fordításban. Mindkettő a finn-permi eredetű *peni* 'kutya' szóra vezethető vissza (SSA 2: 335, UEW 371). Ez ma már archaikus, leginkább csak kutyák tulajdonneveként használják (PS 2: 440). Az *-ukka/-ikka* általános kicsinyítő képző, pl. *Anna* > *Annukka*, *pullea* 'duzzadt' > *pullukka* 'duci', emellett régen domináns nomenképzőként is funkcionált, pl. *haarukka* 'villa' < *haara* 'ág, elágazás'; *mustikka* 'fekete áfonya' < *musta* 'fekete'; *elukka* 'jószág' < *elo* 'élet' (Hakulinen 1979: 128–129; Ikola 1971: 87; Lepäsmä – Lieko – Silfverberg 1996: 76).

1.2.3. kananpoika – kukonpoika

- *...schlachtete sie geschwind ein Hähnchen.* // *Hän teurasti kiireesti kananpojan* (1946). // *Hän teurasti kiireesti kukonpojan* (1999). 'Gyorsan levágott egy **kiskakast**.' (A két testvér)

Nem tartozik teljesen a „nemváltó” szavak köréhez, ám érdekes a *kananpoika* 'kiscsirke' > *kukonpoika* 'kiskakas' csere: az 1999-es fordítás feltehetően az eredeti szöveghez ragaszkodva – melyben a *Hähnchen* 'kiskakas' szerepelt – használja az utóbbit.

2. A nemspezifikussá váló szavak

2.1. Férfira utaló elemek. A fenti változtatásnak az ellenkezője, azaz a férfira utaló elem megjelenése szintén előfordul, ám lényegesen kevesebb példa van rá, mindössze három szó sorolható ide.

2.1.1. *prinssi* – *kuninkaanpoika*

- *Der Königsson kam ihm entgegen.* // *Prinssi meni Tuhkimoa vastaan* (1946). // *Kuninkaanpoika tuli Tuhkimoa vastaan* (1999). 'A királyfi meg szaladt hozzá.' (Hamupipőke)
- *Schneeweißchen ward mit ihm vermählt.* // *Lumivalko sai aikuisena prinssin puolisokseen* (1946). // *Kuninkaanpoika otti puolisoakseen Lumivalkon* (1999). 'Még aznap eljegyezte a királyfi Hófehérkét.' (Hófehérke és Rózsapiroska)
- *Es geschah aber, daß ein Königsson in den Wald geriet.* // *Vieras prinssi ratsasti metsässä* (1946). // *Metsään tuli kuninkaanpoika* (1999). 'Az erdőbe jött vadászni egy királyfi.' (Hófehérke)
- *...kam wieder einmal ein Königsson in das Land.* // *...saapui taas paikalle nuori prinssi* (1946). // *...saapui maahan taas kerran kuninkaanpoika* (1999). '...éppen akkor próbált szerencsét egy királyfi.' (Csipkerózsza)
- *Der Königsson [...] tanzte nur allein mit ihm.* // *Prinssi tanssi taas yksinomaan hänen kanssaan* (1946). // *Kuninkaanpoika tanssi ainoastaan hänen kanssaan* (1999). '[A királyfi] Hamupipőkével táncra kerekedett...' (Hamupipőke)
- *Der Königsson sagte voll Freude...* // *Prinssi sanoi riemuiten...* (1946). // *Kuninkaanpoika sanoi riemuissaan...* (1999). '...felelt a királyfi.' (Hófehérke)
- *Als der Königsson sich der Dornenhecke näherte...* // *Kun prinssi lähestyi pensaikkoa...* (1946). // *Kun kuninkaanpoika lähestyi tiheikköä...* (1999). [Ahogy a királyfi a túskebokorhoz közeledett...] (Csipkerózsza)
- *Ich bin kein richtiger Butt, ich bin ein verwunschener Prinz.* // *En ole tavallinen kala, vaan lumottu prinssi* (1946). // *En ole oikea kampela vaan lumottu prinssi* (1999). 'Nem vagyok én hal, hanem elátkozott királyfi.' (A halász és a felesége)
- *Ich bin eines Königs Sohn.* // *Minä olen kuninkaanpoika* (1946). // *Olen kuninkaanpoika* (1999). 'A király fia vagyok én.' (Hófehérke és Rózsapiroska)

A *prinssi* > *kuninkaanpoika* 'királyfi' változtatás 43 ízben figyelhető meg az új fordításban (csak egyszer folyamodtak más megoldáshoz). A németben 'királyfi' jelentésben a *Königsson* 'király-GEN + fia' szerepel, az 1999-es fordításban használt *kuninkaanpoika* 'király-GEN + fia' megjelenése tehát az eredeti szöveghez való erősebb ragaszkodásnak tulajdonítható. Ami a kivételt illeti, ott az eredeti szövegben is *Prinz* 'herceg' szerepel, ez indokolhatja a *prinssi* használatát. A finn *prinssi* svéd átvétel, végső soron – akárcsak a német szó – a latin *princeps* alakra megy vissza (PS 2: 518; SSA 2: 411). Az 1946-os fordításban mindössze egyetlen alkalommal fordul elő a *kuninkaanpoika* alak, ott az eredeti német szöveg is birtokos jelzős szerkezetet (*Königsson* 'a királynak a fia') használ.

2.1.2. *vanha ihminen* – *vanha mies*

- ...und hörte, wie ein **alter Mann** von der Dornenhecke erzählte // ...ja kuuli **vanhojen ihmisten** kertovan kauniista prinsessa Ruususesta (1946). // ...ja kuuli **vanhan miehen** kertovan piikkisestä tiheiköstä (1999). [...és hallotta, ahogy egy öregember a túskebokrokról mesél.] (Csipkerózsa)

A fenti példa mindössze egyetlen alkalommal fordult elő, az eredeti szöveget megvizsgálva pedig indokolható a szóhasználat megváltoztatása: *vanha ihminen* 'öreg ember' > *vanha mies* 'öreg férfi', vö. ném. *ein alter Mann* 'öreg férfi'.

2.1.3. *omistaja* – *isäntä*

- ...aber schickt hin und laßt den **Herrn** dieser Tiere holen. // ...mutta lähetä palvelijasi hakemaan majatalosta tänne eläinten **omistaja** (1946). // ...mutta lähettäkää hakemaan tänne eläinten **isäntä** (1999). '...de jól tennéd, ha elküldenél a **gazdájukért**.' (Rigócsőr király)

Szintén egy alkalommal fordult elő az *omistaja* > *isäntä* csere. Előbbi az *omistaa* 'birtokol' (< *oma* 'saját') ige *-ja/-jä* ágensképzős alakja, míg utóbbi az *isä* 'apa' szó *-nta/-ntä* képzős formája. Eredeti jelentése 'a parasztház (férfi) gazdája; a birtok tulajdonosa', ma javarészt 'házigazda' jelentésben él (PS 1: 300; 2: 356). A *-nta/-ntä* denominális képző ma már nagyon ritka (vö. *emäntä* 'háziasszony, feleség' < *emä* 'anya'); illetve ritkán helységnevekben (pl. *Pyhäntä*) fordul elő (Hakulinen 1979: 134). A bibliafordításokban ezzel a változtatással ellentétes tendencia figyelhető meg: az 1642-es és 1776-os fordításokban szereplő *isäntä* szó helyett az 1938-as fordítás a *herra* 'úr', az 1992-es pedig az *omistaja* szót használja (Baksa 2019: 9).

2.2. Nőre utaló elemek

2.2.1. *prinsessa* – *kuninkaantytär*

- Die **Königstochter** soll sich in ihrem fünfzehnten Jahr an einer Spindel stechen und tot hinfallen. // Kun **prinsessa** tulee viidentoista vuoden ikäiseksi, hän pistää värttinällä sormeensa ja kuolee (1946). // Viisitoistavuotiaana **kuninkaantytär** saa haavan värttinästä ja vaipuu kuolleena maahan (1999). 'Meg is átkozom a **királykisasszonyt**, hogy mikor tizenöttesztendő lesz, szúrja meg a kezét egy orsó, s haljon meg szörnyű halálnak halálával.' (Csipkerózsa)
- Es soll aber kein Tod sein [...] in welchen die **Königstochter** fällt. // **Prinsessa** ei kuole (1946). // Ei **kuninkaantytär** kuole (1999). 'Nem hal meg a **királykisasszony**.' (Csipkerózsa)

- *Bei ihrem Anblick... // Kun palvelija näki kauniin prinsessan...* (1946). // *Kun nuorukainen näki kuninkaantytären...* (1999). [A lányt meglátva...] (A fehér kígyó)
- *Danach verlangte die Jungfrau die Pferde zu sehen... // Prinsessa pyysi nähtäväkseen toisten renkien hevosekseen* (1946). // *Kuninkaantytär kyseli mylläriltä hänen renkiään* (1999). 'Akkor a királykisasszony látni akarta, hogy lám, milyen lovakat hoztak a molnár legények.' (A molnárinas és a macska)
- *Als die Königstochter oben auf den Berg kam... // Kun prinsessa saapui vuorelle...* (1946). // *Kun kuninkaantytär pääsi vuoren laelle...* (1999). [Amikor a királynő felért a hegyre...] (A két testvér)
- *...wieder in dieselbe Stadt kam, wo er die Königstochter vom Drachen erlöst hatte. // ...hän palasi takaisin kaupunkiin, jossa prinsessa asui* (1946). // *...tuli taas siihen kaupunkiin, missä oli pelastanut kuninkaantytären lohikäärmeen kynsistä* (1999). 'Elvetődött abba a városba, ahol a királykisasszony lakott.' (A két testvér)
- *Nun ward die Königstochter durch die Reihen geführt... // Prinsessa kulki pitkin riviä...* (1946). // *Sitten kuninkaantytärtä kuljetettiin pitkin rivejä...* (1999). 'A királynő [...] elvonult a kérők sora előtt...' (Rigócsőr király)
- *Seht einmal die stolze Prinzessin, wie sie geputzt ist! // Katsokaa, ylpeää prinsessaa, miten hieno hän onkaan!* (1946). // *Kas kas ylpeätä prinsessaa, onpas hän nyt hienona!* (1999) [Nézd meg a büszke királynőt, milyen csinos!] (Hamupipóke)

A fentebb említett *prinssi* > *kuninkaanpoika* (ld. 1.2.1.) változtatáshoz hasonló a *prinsessa* > *kuninkaantytär* csere is. A korábbi fordítás mindenhol a végső soron latin eredetű *prinsessa* 'hercegnő' szót használja (PS 2: 518; ld. még *prinssi* 1.2.1.), a későbbi fordításban azonban – egy kivétellel – mindenhol a *kuninkaantytär* 'király-GEN + lánya' szerepel helyette. Ennek oka ebben az esetben is az eredeti szöveghez való erősebb ragaszkodás, a német szövegben ugyanis *Königstochter* 'király-GEN + lánya' szerepel. Abban az egy esetben, ahol az 1999-es fordítás is megőrizte a *prinsessa* alakot, az eredeti szöveg is az azonos eredetű *Prinzessin* szót használta.

2.2.2. *leski* – *leskivaimo*

- *Eine arme Witwe, die lebte einsam in einem Hüttchen... // Pienessä mökissä metsän laidassa asui köyhä leski...* (1946). // *Köyhä leskivaimo eleli yksinäisenä mökissään...* (1999). 'Volt egyszer egy szegény özvegy asszony.' (Hófehérke és Rózsapiroska)

A finn *leski* 'özvegy' szó nemsemleges (PS 2: 53), a szóban forgó szövegrészletben nőre utal (vö. ném. *die Witwe* ~ *der Witwer*). Az 1946-os fordítás ugyanakkor nem jelöli külön a nemet, az csak mondatokkal később válik

egyértelművé az olvasó számára. Az 1999-es fordításban ezzel szemben *leskivaimo* 'özvegy + feleség', később pedig *vaimo* 'feleség' szerepel. A *leskivaimo* már az 1642-es és 1776-os bibliafordításban is szerepelt, habár nem volt elterjedt. Az 1938-as és különösen az 1992-es verzió már gyakran használta, ez egybeesik a Grimm-fordítások adataival. Napjainkban ugyanakkor már nem használatos, helyette a *leskirouva* 'özvegy + asszony' vagy *leskiäiti* 'özvegy + anya' szavakat használják (PS 2: 53; 3: 453).

2.2.3. *kaupustelija – maalaisuikko*

- *...färbte sie sich das Gesicht und verkleidete sich in eine Bauersfrau. // ...kuningatar värjäsi kasvonsa ja pukeutui jälleen kaupustelijaksi* (1946). // *...kuningatar värjäsi kasvonsa, pukeutui maalaisuukoksi* (1999). '...bekente az arcát, felöltözött parasztasszonynak.' (Hóféherke)

Az eredeti szöveget vizsgálva kaphatunk magyarázatot a *kaupustelija* > *maalaisuikko* 'parasztasszony' cserére, utóbbi jobban megfelel az eredeti *Bauersfrau* jelentésének, vö. *maalais-* (< *maalainen*) 'falusi, paraszt-' + *eukko* 'asszony' (vö. 3.2.2.). A *kaupustelija* jelentése: 'házaló, utcai árus' (PS 1: 428).

3. A szóhasználat változásai a nem változása nélkül

3.1. Férfira utaló szavak

3.1.1. *ukko – mies*

- *Hör, lieber Mann... // Eikö totta, ukkoseni?* (1946). // *Kuulehan, mies kulta...* (1999). 'Hallá-e...' (A szegény és a gazdag ember)
- *Hör, Mann! // Kuule nyt, ukko!* (1946). // *Kuulepas, mieheni...* (1999). 'No lássa-e kend...' (A halász és a felesége)
- *...da nahm sie ihn bei der Hand. // Vaimo [...] tarttui ukkonsa käteen* (1946). // *Vaimo tarttui miestä kädestä* (1999). [...megfogta a férje kezét.] (A halász és a felesége)
- *Der Mann [...] sagte... // Ukko [...] sano...* (1946). // *Silloin mies [...] sano...* (1999). [Az ember azt mondta...] (A halász és a felesége)

A nemet nem váltó szavak csoportja esetén a férfiakra vonatkozók közül a legjellegzetesebb az *ukko* 'öreg(ember)' (itt 'férj') > *mies* (itt szintén 'férj') változtatás, mely kivétel nélkül minden esetben megtörtént. Az *ukko* ma 'öregember; felnőtt férfi; apa, nagypapa', ritkán 'férj' jelentésben használatos, az *uros* 'hím; férfi' szóval azonos eredetre megy vissza (PS 3: 416, 429; SSA 3: 369, 376; UEW 545).

3.1.2. *neuvonantaja – marsalkka*

- ...*begleiteten sie der König, der Marschall und die Hofleute hinaus.* // *Kuningas neuvonantajineen ja koko hoviväki seurasivat häntä* (1946). // *Lähtivät kuningas, marsalkka ja muu hoviväki saattamaan häntä* (1999). '...utánuk a marsall meg az egész udvari nép.' (A két testvér)
- *Der Marschall aber, der von weitem hatte zuschauen sollen.* // *Kun kuninkaan neuvonantaja huomasi...* (1946). // *Mutta kun marsalkka [...] huomasi* (1999). 'A marsall [...] ottmaradt a hegy alatt.' (A két testvér)
- *Und weil er böse und gottlos war.* // *Neuvonantaja oli katala mies* (1946). // *Ja ilkeä ja jumalaton kun oli, marsalkka...* (1999). 'Elvetemült, gonosz ember volt a marsall.' (A két testvér)
- ...*aber der Marschall hat mit ihm gekämpft und ihn getötet.* // *Kuninkaan neuvonantaja pelasti hänet* (1946). // ...*mutta marsalkka taisteli hirviötä vastaan ja tappoi sen* (1999). 'A marsall azonban legyőzte a szörnyeteget.' (A két testvér)
- ...*der Marschall saß auf der andern Seite als Bräutigam.* // *Prinsessan toiselle puolelle istui kuninkaan neuvonantaja* (1946). // ...*ja marsalkka istui sulhasena toisella puolella* (1999). 'A királylány balján, a vőlegény helyén meg a marsall ült.' (A két testvér)
- *Da erschrak der Marschall, ward bleich.* // *Neuvonantaja kalpeni ja vastasi* (1946). // *Marsalkka pelästyi ja kalpeni* (1999). 'Megijedt a marsall, sápadt lett.' (A két testvér)

A *neuvonantaja* 'marsall' (szó szerint: tanácsadó) helyébe az új fordításban a *marsalkka* lépett, ám egy alkalommal 'tanácsos' jelentéssel az 1999-es fordításban is megjelenik (ld. 1.1.4.). A csere oka az eredeti német szöveghez való ragaszkodás lehet. A *der Marschall* az ófelnémet *marahscal* szóra vezethető vissza, a magyar a németből vette át, a finnbe svéd közvetítéssel került. A szó eredeti jelentése 'istállószolga, lovász', majd 'főlovászmester' volt, ebből alakult ki a 'királyi istállók főfelügyelője', majd 'a lovasság tábornagya' jelentés (PS 2: 175; SSA 2: 151).

3.1.3. *rikas aatelismies – rikas mies*

- *Einem reichen Manne, dem wurde seine Frau krank...* // *Oli kerran rikas aatelismies, jonka puoliso oli vaikeasti sairaana...* (1946). // *Rikkaan miehen vaimo sairastui...* (1999). 'Volt egyszer egy gazdag ember s annak felesége...' (Hamupipőke)

Az első fordításban használt *aatelismies* a svéd *adelsman* 'nemes + férfi' átvétele (SSA 1: 49). Az *aatelismies* > *mies* változtatás oka ismét az eredeti szövegben keresendő: az nem tartalmazta a nemesi rangot, csak a 'gazdag' jelzőt: *der reiche Mann*.

3.1.4. *raatimies – raatiherra*

- *Zuletzt erschienen auch die Herren des Rats mit dem Bürgermeister an der Spitze. // Pormestari ja raatimiehet kulkivat joukon etunenässä (1946). // Lopulta saapuvat myös raatiherrat pormestarin johdolla (1999). 'Csakhamar megérkezett a tanács is, élén a polgármesterrel.'* (A bagoly)

Egy másik szöveghelyen (ld. 1.1.4.) az 1946-os fordításban a *raatiherra* szerepelt, itt viszont az 1999-es szöveg fordítója használta ezt a szót. Napjainkban egyik lexéma sem használatos, helyettük a nemsemleges *raatilainen* 'tanácstag' él.

3.1.5. *laulaja – pelimanni*

- *Ein paar Tage darauf hub ein Spielmann an unter dem Fenster zu singen. // Pari päivää sen jälkeen kuljeksiva laulaja seisahdettiin linnan akkunoiden alle (1946). // Parin päivän kuluttua tuli ikkunan alle pelimanni laulamaan ansaitakseen muutamaman roposen (1999). 'Néhány nap múlva zene zendült, énekszó hangzott föl az ablakai alatt, s egy koldus kezdte fújni a nótáját valami kis alamizsnáért.'* (Rigócsőr király)
- *Ich und der Spielmann [...] sind eins. // Minä ja köyhä laulaja [...] olemme sama henkilö (1946). // Minä ja se pelimanni [...] olemme yksi ja sama mies (1999). 'Én voltam a koldus.'* (Rigócsőr király)

Az 1946-os fordításban szereplő *laulaja* 'énekes' a *laula-* 'énekel' ige *-ja/-jä* képzős alakja. Az 1999-es fordításban ugyanakkor már a *pelimanni* 'népzeneész, muzsikus' szerepel. Ez az ófelnémet *spiliman* (*spil* 'játszik, előad' + *man* 'ember') szóra vezethető vissza, a finn nyelvbe svéd közvetítéssel került be (vö. sv. *spelman*). A szóhasználat változását az eredeti szövegben szereplő *der Spielmann* indokolhatja (PS 2: 436; SSA 2: 332).

3.1.6. *pikkumies – miekkonen*

- *Was hast du angefangen, kleines Männchen? // Kuinka olette joutunut tuollaiseen pinteeseen, hyvä pikkumies? (1946). // Miten sinun noin on käynyt, hyvä miekkonen? (1999). 'Hát mi történt kigyelmeddel?'* (Hófehérke és Rózsapiroska)

A *pikkumies* 'kicsi + férfi' szó az 1999-es fordításban egyáltalán nem szerepel, helyette többnyire a *kääpiö* 'törpe' szót használják (ld. 1.1.2). Ugyanakkor egy esetben a játékos/pejoratív *miekkonen* 'férfi' szó szerepel (PS 2: 206), amely a *mies* 'férfi' szó becéző, kicsinyítő változata: *mies* + *-kko* + *-nen* (SSA 2: 165). A *-kko/-kkö* általában gyűjtőnevek létrehozására használt denominális képző (pl. *aalto* 'hullám' > *aallokko* 'hullámzás', *kolme* 'három')

> *kolmikko* 'háromfős csoport', *kaisla* 'nád' > *kaislikko* 'nádas', *koivu* 'nyírfa' > *koivikko* 'nyírfaerdő'). Ugyanakkor kicsinyítő képzőként (pl. *lampi* 'kis tó, pocsolya' > *lammikko* 'tócsa'), vagy egyéb élőlényekre vonatkozó szavak képzésében is használatos, pl. *emakko* 'koca', *venakko* 'oroszló' (Ikola 1971: 88–89). Eleinte főleg a keleti nyelvjárási területeken volt népszerű, a 19. századi nyelvújítási mozgalomnak köszönhetően terjedt el a köznyelvben is (Häkkinen 1994: 429). A *-nen* (vagy *-inen*) a finn nyelv egyik legproduktívabb képzője, előfordul vezetéknevekben is (pl. *Hakulinen*, *Paasonen*, *Leskinen*). Az esetek többségében az eredeti kicsinyítő jelentés már eltűnt (pl. *hevonen* 'ló', *ihminen* 'ember'). A mai modern finnben a kétszótagos szótövek esetén az *i* nélküli, *-nen* képzős változatok az általánosak, ugyanakkor ez csupán az irodalmi nyelv szabályozásával terjedt el, a 19. században még gyakoriak voltak a *hevoinen* vagy *poikainen* alakok (Hakulinen 1979: 128–129; Ikola 1971: 86–87; Lepäsmä – Lieko – Silfverberg 1996: 77).

3.2. Nőre utaló szavak

3.2.1. *emo* – *äiti*

- *Liebe Mutter, wir wollen uns schon in acht nehmen.* // *Rakas emo, olemme hyvin varovaisia* (1946). // *Äitikulta [...] kyllä me pidämme varamme* (1999). 'Vigyázzunk, édesanyácskáink.' (A farkas és a kecskollók)
- *Eure Mutter ist da.* // *Täällä on emo* (1946). // *Äiti on tullut* (1999). 'Én vagyok itt, édesanyátok.' (A farkas és a kecskollók)
- *Du bist unsere Mutter nicht.* // *Et sinä ole emomme* (1946). // *Et sinä ole meidän äitimme* (1999). 'Nem is édesanyánk vagy te.' (A farkas és a kecskollók)
- *Unsere Mutter hat keinen schwarzen Fuß, wie du.* // *Emollamme ei ole tuollaista mustaa ja rumaa kypälää* (1946). // *Ei äidin kypälä ole noin musta kuin sinun* (1999). 'A mi édesanyánknak szép fehér lába van, a tiéd meg csúnya fekete.' (A farkas és a kecskollók)

A nőkre utaló, nemet nem váltó szavak közül az egyik legjelentősebb az *emo* > *äiti* csere. Előbbi az *emä* 'anya; anyaállat' szó *-o/-ö* denominális nomenképzős alakja (SSA 1: 104). Ez a képző többnyire kicsinyítő képzőként használatos (pl. *tytär* > *tyttö* 'lány', *kieli* 'nyelv' > *kielo* 'gyöngyvirág'), ám kifejezhet összetartozást is (pl. *lehti* 'levél' > *lehto* 'liget', *sanka* 'fül, fogó' > *sanko* 'vödör'). Az *emo* manapság leginkább 'anyaállat' jelentésben él (az 1999-es fordításban is ilyen jelentésben fordul elő egy alkalommal: *vuohiemo* 'kecskemama'), a költői nyelvben, régies formában, például a Kalevalában 'anya' jelentésben használták (Ikola 1971: 87; PS 1: 108, 109).

3.2.2. *mummo* – *eukko*

- ...eine steinalte **Frau** [...] kam herausgeschlichen... // ...vanha **mummo** astui ulos sauvaansa nojaten... (1946). // ...ulos raahusti ikivanha **eukko** kainalosauvaan nojaten (1999). '...kilép egy **vén asszony**...' (Jancsika és Juliska)
- ...sprach die **Alte**... // ...**mummo** sanoi... (1946). // ...sanoi **eukko**... (1999). '...csapta össze a kezét az **asszony**...' (Hófehérke)
- *Sass da in einem kleinen Stübchen eine alte Frau.* // *Siellä istui vanha mummo* (1946). // *Pienessä kamarissa istui vanha eukko* (1999). 'Egy **vén asszony** [...] ott ült egy kis széken.' (Csipkerózsza)

A *mummo* szintén eltűnt a későbbi fordításból, helyette 'vénasszony' jelentésben az *eukko* használatos. A *mummo* eredetileg gyermeknyelvi szó, a svéd *mormor* ('nagyamama', szó szerint 'anyaanya') szó nyelvjárási *mummu* alakjának átvétele. Nyelvjárástól függően *mummo* (keleti), *mumma* (pohjanmaa-i és kainuu-i), *mummu* (közép-finnországi és nyugati) és *mummi* alakban is él (PS 2: 239; SSA 2: 178). Az *eukko* mai jelentése 'idős nő', régies vagy játékos szóhasználatban 'feleség' (PS 1: 135). Egyes feltételezések szerint az *emä* 'anya' szó kicsinyítő képzős származéka, a *sisar* > *siukku* 'lánytestvér' és a *veli* > *veikko* 'fiútestvér' becézésekhez hasonló kedveskedő megnevezés. Mivel még a közeli rokon nyelvekben sincs megfelelője, ezért valószínűsíthető, hogy a finn nyelv önálló fejlődése során keletkezett, ezt erősíti meg az is, hogy az irodalmi nyelvben csak 1745-ben, Juslenius szótárában jelent meg először (Häkkinen 2020: 90–91).

3.2.3. *mummo* – *isoäiti*

- ...am allerliebsten aber ihre **Großmutter**... // *Häntä kuitenkin rakasti hänen oma mummonsansa*... (1946). // *Mutta eniten häntä rakasti isoäiti*... (1999). 'Különösen a **nagyanyja** szerette ezt a kis leánykát.' (Piros sapkácska)
- *Einmal schenkte sie ihm ein Käppchen von rotem Samt.* // *Eräänä päivänä mummo lahjoitti tyttöselle punaisesta sametista valmistetun hilkan* (1946). // *Kerran isoäiti lahjoitti hänelle punaisen samettihilkan* (1999). 'Egyszer egy piros bársony sapkácskát ajándékozott neki a **nagyanyja**.' (Piros sapkácska)
- *Da hast du ein Stück Kuchen und eine Flasche Wein, bring das der Großmutter hinaus.* // *Mene mummon luo ja vie nämä hänelle!* (1946). // *Tässä on pala kakkua ja pullo viiniä, vie ne isoäidille!* (1999). 'A **nagyanyád** beteg, eredj, vidd el neki ezt a kalácsot s ezt az üveg bort.' (Piros sapkácska)
- *Zur Großmutter.* // *Mummoa katsomaan* (1946). // *Isoäidin luokse* (1999). 'Megyek a **nagyanyácskámhoz**.' (Piros sapkácska)

- *Wo wohnt deine Großmutter?* // *Missä mummosi asuu?* (1946). // *Missä sinun isoäitisi asuu?* (1999). 'Hol lakik a te **nagyanyácskád?**' (Piros sapkácska)

Azokban az esetekben, amikor a *mummo* jelentése az 1946-os fordításban nem 'vénasszony', hanem 'nagyamama', az 1999-es verzió kivétel nélkül az *isoäiti* 'nagy + anya' szót használja helyette. Ez utóbbi a svéd *stormor* 'ua.' tükörfordítása, írásban elsőként Erik Sorolainen katekizmusában jelent meg 1614-ben (Häkkinen 2020: 93).

3.2.4. *eukko* – *vaimo*

- *Die säße daheim auf dem Sattel.* // *Eukkoni* istuisi siinä (1946). // *Vaimo* istuisi siinä (1999). 'Bárcsak a **feleségem** ülne a nyergen.' (A szegény és a gazdag ember)
- *Der Swinegel wies seiner Frau den Platz an.* // *Siili näytti eukolleen, missä tämän tuli seistä* (1946). // *Siili näytti vaimolleen missä piti odottaa* (1999). 'A sün megmutatta az **asszonynak** a helyét.' (A nyúl és a sün)
- *Halt's Maul, Weib!* // *Ole vaiti, eukkoseni!* (1946). // *Tuki suusi, vaimo!* (1999). 'Csiba te!' (A nyúl és a sün)
- *...sagte die Frau.* // *...eukko kysyi* (1946). // *...vaimo sano*i (1999). '...mondotta az **asszony**.' (A halász és a felesége)
- *Ach Frau!* // *Vai niin, eukkoseni!* (1946). // *Voi vaimoni!* [Ah, asszony!] (A halász és a felesége)
- *Saß seine Frau auf einem Thron.* // *Eukko* istui keisarin valtaistuimella (1946). // *Istui hänen vaimonsa valtaistuimella* (1999). [Meglátta a feleségét egy trónszéken.] (A halász és a felesége)
- *Aber die Grete, seine Frau mußte auch mit.* // *Mutta eukkoni Liisan haluan myöskin matkaan* (1946). // *Mutta Kreeta-vaimonkin pitää päästä mukaan* (1999). 'Rák uramat elviszik a nagy úr kastélyába, vele a **feleségét** is.' (Mindentudó doktor)

Az *eukko* szó 'feleség, asszony' jelentésben az 1946-os fordításban is előfordult, ám néhány kivételtől eltekintve az 1999-es fordításban a *vaimo* 'feleség' szó szerepel helyette. A *vaimo* finn-volgai eredetű, eredeti jelentése valószínűleg 'lélek' lehetett. A 'nőnemű személy' jelentés Finnország és Karjala területén alakulhatott. Mai jelentése 'feleség'; a nyelvjárásokban még mindig él 'nő' jelentéssel is, ám – a 20. századi bibliafordításokhoz hasonlóan – a Grimm-fordítások csak 'feleség' értelemben használják. A korai finn irodalmi nyelvben gyakori mind 'feleség', mind 'nő' jelentésben (Häkkinen 2020: 90–91; PS 3: 453; SSA 3: 371; UEW 809).

3.2.5. *haltijatar* – *tietäjänainen*

- *Beschenken die weisen Frauen das Kind mit ihren Wundergaben.* // *Haltijattaret antoivat lapselle kummilahjojansa* (1946). // *Tietäjänaiset antoivat lapselle ihmelahjoaan* (1999). 'A **bübájos asszonyok** sorba a bölcsőhöz léptek és mindenik megajándékozta.' (Csipkerózsa)
- *Es waren ihrer dreizehn in seinem Reiche.* // *Haltijattaria oli kuninkaan valtakunnassa kolmetoista* (1946). // *Kuninkaan valtakunnassa oli kolmetoista tietäjänaista* (1999). 'Éppen tizenhárom **bübájos asszony** volt az országban.' (Csipkerózsa)
- *Als elfe ihre Sprüche eben getan hatten...* // *Juuri kun yhdestoista haltijatar antoi lahjansa...* (1946). // *Kun yksitoista tietäjänaista olivat lausuneet ennustuksensa...* (1999). 'Mikor éppen a tizenegyedik **bübájos asszonyra** került volna a sor...' (Csipkerózsa)
- *...da trat die zwölfte hervor.* // *...sitten astui esiin kahdestoista haltijatar* (1946). // *...silloin astui esiin kahdestoista tietäjänainen* (1999). 'Akkor a bölcsőhöz lépett a tizenkettedik **bübájos asszony**.' (Csipkerózsa)
- *An dem Mädchen aber wurden die Gaben der weisen Frauen sämtlich erfüllt.* // *Hyvien haltijattarien lupaamat lahjat prinsessa sai runsain määrin* (1946). // *Mutta tytössä kävivät kaikki tietäjänaiesten antamat lahjat toteen* (1999). [De a **bübájos asszonyok** ajándékai, amit a lánynak adtak, mind beteljesültek.] (Csipkerózsa)

A *haltijatar* 'tündér' > *tietäjänainen* 'tudós asszony' változtatás oka az eredeti szöveghez való ragaszkodás lehetett, abban ugyanis *die weise Frau* 'bölc s asszony' szerepel. A *haltijatar* a *haltija* (vagy *haltia*) 'szellem, manó, tündér, varázslatos lény' *-tar/-tär* képzős nőnemű alakja (PS 1: 167). A *tietäjänainen* a *tietää* 'tud' ige *-ja/-jä* képzős, 'természetfeletti képességekkel rendelkező személy, gyógyító, boszorkány, sámán, jós' jelentésű alakjának (PS 3: 302) és a *nainen* 'nő' elemnek az összetétele. Utóbbi ősi eredetű (SSA 2: 202; UEW 305). A 18. század végéig a *nainen* pejoratív jelentésű használata volt jellemző, gyakran kapcsolódtak hozzá laza, megkérdőjelezhető erkölcsök; a semleges használata csak ezután terjedt el, elsőként a jogi nyelvben kezdték ilyen értelemben használni (Häkkinen 2020: 91–92).

3.2.6. *siilirouva* – *siilimuori*

- *Rief ihm dem Swinegel seine Frau entgegen...* // *Siilirouva huusi siellä hänelle...* (1946). // *Siilimuori huusi sille...* (1999). 'Fölágaskodik **sünné asszony**, és harsányan odakiabálja neki...' (A nyúl és a sün)
- *Dem Swinegel seine Frau aber blieb ruhig auf ihrem Platz stehen.* // *Siilirouva pysyi kaikessa rauhassa paikallaan* (1946). // *Siilimuori jäi rauhassa paikoilleen* (1999). '**Sünné** meg ottmaradt nyugton a helyén.' (A nyúl és a sün)

A *rouva* 'asszony, feleség, -né' szó az 1999-es fordításban egyáltalán nem szerepel, helyére a *muori* 'idős nő, nagymama' került. A *rouva* skandináv jövevényszó (vö. óno. *frouva, frouva, frúa*, SSA 3: 98), Agricolánál jelent meg az irodalmi nyelvben, kezdetben *frouva* vagy *fraava* alakban használták (Häkkinen 2020: 93–94). A *muori* svéd jövevényszó (< sv. *mor* 'anya'), a finn nyelvjárásokban 'anya', 'feleség' és 'öregasszony' jelentésben is él (Häkkinen 2020: 90; PS 2: 242; SSA 2: 179).

3.2.7. *kasvatusäiti – äitipuoli*

- ...und bat die *Stiefmutter*, sie möchte es ihm erlauben... // *Tuhkimo totteli itkien ja pyysi kasvatusäidiltään...* (1946). // *Hän pyysi äitipuolelta että pääsisi mukaan...* (1999). 'Olyan szépen kérte a **mostoháját**.' (Hamupipőke)

Érdekes adat, hogy – míg a *kasvatusisä* 'mostohaapa' minden esetben megmaradt – az 1946-os fordításban 'mostohaanya' jelentésben *äitipuoli* vagy *kasvatusäiti* szerepel, az 1999-es fordításban viszont már csak az *äitipuoli* szót használják. A *kasvatusäiti* 'nevelő + anya' szóösszetétel első eleme a *kasvattaa* 'nevel' ige *-us* képzős alakja (PS 1: 413). Amennyiben igékhez kapcsolódik ez a képző, általában cselekvést, a cselekvés eredményét vagy tárgyát fejezi ki, pl. *kalastaa* 'halászik' > *kalastus* 'halászat', *kiittää* 'megköszön' > *kiitos* 'köszönet', *rakentaa* 'épít' > *rakennus* 'épület' (Ikola 1971: 95). Az *äitipuoli* jelentése 'az apa új felesége', a *-puoli* utótag ebben az esetben a nem vérszerinti, hanem házasság révén létrejövő rokoni kapcsolatra utal (PS 3: 651).

3.2.8. *puoliso – vaimo*

- ...dem wurde seine *Frau* krank... // ...jonka **puoliso** oli vaikeasti sairaana... (1946). // ...miehen **vaimo** sairastui... (1999). '...nehéz beteg lesz az **asszony**...' (Hamupipőke)
- Die *Frau* hatte zwei Töchter mit ins Haus gebracht. // Uusi **puoliso** toi taloon mukanaan kaksi tytärtä (1946). // **Vaimo** toi taloon kaksi tytärtään (1999). 'Asszonyt hozott a házhoz, kinek két leánya volt.' (Hamupipőke)
- Diese begehre ich zu heiraten und keine andere auf der Welt. // Hänet otan **puolisokseni** enkä ketään muuta (1946). // Hänet minä tahdon **vaimokseni**, en ketään muuta maailmassa (1999). 'Vagy őt veszem **feleségül**, vagy senkit a világon.' (A hat hattyú)
- Ich [...] bin nicht wert, deine *Frau* zu sein. // enkä sen tähden ole kyllin arvokas **puolisoksesi** (1946). // Enkä ansaitse olla sinun **vaimosi** (1999). 'Nem érdemlem meg, hogy a **feleséged** legyek.' (Rigócsőr király)

A *puoliso* 'házastárs' férjre és feleségre vonatkozóan is előfordult mindkét fordításban, ám 'feleség' jelentésben az esetek körülbelül felében a *vaimo* (ld. 3.2.4.) váltotta fel ('férj' jelentésben azonban minden esetben megmaradt). A *puoliso* a *puoli* 'fél' szó *-iso* képzővel ellátott alakja. Ez a főnévképző emberekre, embercsoportokra utaló gyűjtőszavakban használatos (pl. *nuori* 'fiatal' > *nuoriso* 'fiatalság, fiatalok', *ylhä* 'nemes' > *ylhäisö* 'nemesség, arisztokrácia') (PS 2: 545; Hakulinen 1979: 104).

Összefoglalás

A bibliafordításokban is egyértelműen azonosítható tendencia volt a férfiakra utaló szavak – elsősorban foglalkozásnevek – számának jelentős csökkenése. Ez összhangban van a jelenlegi nyelvi trendekkel is (ld. pl. Engelberg 2018). Ugyanez a tendencia figyelhető meg a Grimm-mesék finn fordításaiban is, pl. *sotamies* > *sotilas*, *pikkumies* > *kääpiö*, *raatiherra* > *neuvonantaja*, *maaherra* > *käskynhaltija*. Ezzel szemben a nőkre vonatkozó szavak esetén nincs egyértelműen azonosítható tendencia. Ennek oka az lehet, hogy a nőkre utaló szavak változásaiban a bibliafordításokban leginkább az 1776-os és az 1938-as fordítás között, illetve később, az 1992-es és a 2020-as fordítás között figyelhető meg jelentős változás, de abban az időszakban, amelyeket a Grimm-fordítások lefednek, nincs különösebb eltérés (Baksa 2019: 14).

A műfordítások vizsgálatának nehézsége, hogy a szóhasználatot nagymértékben befolyásolja a fordító stílusa, célja. Épp ezért volt különösen hasznos a forrásnyelvvél való összevetés, mivel ezáltal fény derült olyan tényezőkre, amelyek magyarázatot adnak a vizsgált fordításokban előforduló, a várható tendenciáknak ellentmondó változtatásokra. Ilyen tényező az, hogy a későbbi, 1999-es fordítás erősebben ragaszkodik az eredeti német szöveghez, ld.

	1946	1999
<i>der Husar</i>	> <i>ratsumies</i>	<i>husaari</i>
<i>der Königssohn</i>	> <i>prinsi</i>	<i>kuninkaanpoika</i>
<i>die Königstochter</i>	> <i>prinsessa</i>	<i>kuninkaantytär</i>
<i>eine Bauersfrau</i>	> <i>kaupustelija</i>	<i>maalaiseukko</i>
<i>ein Hähnchen</i>	> <i>kananpoika</i>	<i>kukonpoika</i>
<i>lieber Mann</i>	> <i>ukko</i>	<i>mies kulta</i>
<i>der Marschall</i>	> <i>neuvonantaja</i>	<i>marsalkka</i>
<i>ein reicher Mann</i>	> <i>aatelismies</i>	<i>rikas mies</i>
<i>ein Spielmann</i>	> <i>laulaja</i>	<i>pelimanni</i>
<i>die weise Frau</i>	> <i>haltijatar</i>	<i>tietäjänainen</i>

Az olyan szóhasználati változásokat, amelyek egyértelműen a társadalmi változásoknak tulajdoníthatók, érdemes lehet élőnyelvi nyelvhasználati adatokkal összevetni, ezáltal kizárhatók a csak a fordító személyes preferenciáinak tulajdonítható változások. A jövőbeli terveim között szerepel ilyen irányú kutatással bővíteni az eredményeimet.

Források

Kinder- und Hausmärchen I. Verlag der Dieterichschen Buchhandlung, Göttingen, 1850.
 Kinder- und Hausmärchen II. Verlag der Dieterichschen Buchhandlung, Göttingen, 1857.
 Grimmin kauneimmat sadut. Käänt. Karlo Merikoski. Valistus, Helsinki, 1946.
 Grimmin sadut. Käänt. Raija Jänicke, Oili Suominen. Tammi, Helsinki, 1999.
 Grimm testvérek összegyűjtött meséi. Ford. Benedek Elek. Budapest, 1904.

Irodalom

BAKSA ALEXANDRA 2019: A nemek kifejezése Lukács evangéliumának finn fordításai-
 ban. *Folia Uralica Debreceniensia* 26: 5–16.
 ENGELBERG, MILA 2018: Miehiä ja naisihmisiä – suomen kielen seksismi ja sen purka-
 minen. *Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan julkaisuja* 18. Helsinki.
 HÄKKINEN, KAISA 1994: Agricolasta nykykieleen. Werner Söderström Oy, Porvoo.
 HÄKKINEN, KAISA 2020: Jeesuksen muorista Stadin friidun. Naisten nimitykset suomen
 kirjakielessä. In: Holopainen, Sampsa – Kuokkala, Juha – Saarikivi, Janne – Virta-
 nen, Susanna (toim.), Ёмас сымый нёкве вёртур ётпост самын патум. *Scripta mis-
 cellanea in honorem Ulla-Maija Forsberg. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne*
 275: 89–102.
 HAKULINEN, LAURI 1979: Suomen rakenne ja kehitys. Neljäs painos. Otava, Helsinki.
 HUSZÁR ÁGNES – KEGYES ERIKA 2014: Átváltva vagy nem. *Alkalmazott Nyelvészeti*
Közlemények IX/2: 179–195.
 IKOLA, OSMO 1971: Nykysuomen käsikirja. Weilin + Göös, Helsinki.
 LEPÄSMAA, ANNA-LIISA – LIEKO, ANNELI – SILFVERBERG, LEENA 1996: Miten sanoja
 johdetaan. *Suomen kielen johto-oppia. Finn Lectura*, Helsinki.
 LÜTHI, MAX 1968: Märchen. Stuttgart.
 MATICSÁK SÁNDOR 2001: A nemek hiánya a magyarban és a finnben. In: Pusztay János
 (szerk.), *Specimina Fennica* 10. *Kaukovertailuja* 3: 85–101. Szombathely.
 NAGY ILONA 2015: A Grimm-meséktől a modern mondáig. L'Harmattan Kiadó, Buda-
 pest.
 NIEMIKORPI, ANTERO 1998: Suurifrekvenssinen mies. In: Heikkinen, Vesa – Mantila,
 Harri – Varis, Markku (toim.), *Tuppisuinen mies. Kirjoitelmia sukupuolesta, kielestä*
ja kulttuurista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 32–48.

- PS = Haarala, Risto (päätoim.): Suomen kielen perussanakirja 1–3. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki, 1990–1994.
- PUKÁNSZKY ALEXANDRA 2021: Inkluzív nyelvhasználat és nyelvi változások a finn genderkifejezésekben. *Folia Uralica Debreceniensia* 28: 277–288.
- PUKÁNSZKY ALEXANDRA 2022: A természetes nem (sexus) jelölése a Grimm-mesék finn fordításaiban. In: Forgács Tamás – Németh Miklós – Sinkovics Balázs (szerk.), *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei* 11. Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged. 351–360.
- ROSTA ANDREA – ÁDÁM SZILVIA 2014: *Női élethelyzetek*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- SSA = ITKONEN, ERKKI – KULONEN, ULLA-MAIJA (toim.), *Suomen sanojen alkuperä* 1–3. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki, 1992–2000.
- TOMKA BÉLA 2009: *Európa társadalomtörténete a 20. században*. Osiris Kiadó, Budapest.
- UEW = RÉDEI, KÁROLY (Hrsg.): *Uralisches etymologisches Wörterbuch I*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.

*

**The marking of natural gender (sexus)
in Finnish translations of Grimms' fairy tales II.**

Finno-Ugric languages are languages without grammatical gender, references to gender in Finnish can be expressed in the first or second element of compound words or with suffixes. Due to the societal changes of the 20th century – primarily to the transformation of traditional gender roles – the grammatical marking of natural gender has also changed significantly. In this study I examine the changes in words referring to gender in Finnish translations of Grimms' fairy tales from 1946 to 1999 in comparison with the German originals. Based on the words examined, three categories can be set up. The first group comprises words that are becoming gender-neutral. An example is the decrease in the number of compound words explicitly referring to men in their second elements (e.g., *sotamies* > *sotilas*). This kind of change is also in line with current language trends. In the case of the members of the second group, the change is the exact opposite, i.e., some gender-neutral words are becoming gender-specific, which may be due to the various translation techniques. The third group contains words whose gender reference has not changed, but the usage of the word has changed in a way that is relevant for this study.

Keywords: grammatical gender, changes in words referring to gender, Finnish translations of Grimm-tales

ALEXANDRA PUKÁNSZKY